

Priene Yazıtı

Ali Riza Esin, 30 Temmuz 2022

Priene antik kentinde birçok yazıt bulunmuştur ancak bunlardan sadece birinin adı “Priene Yazıtı”dır. Bu yazıt ününü büyük ölçüde Büyük İskender ve Strabon’un hikayesine borçludur.

Athena Tapınağı (Priene) 2020, O. Mustafin, CC0 Wikimedia Commons

Öncelikle konuyla ilgili bazı arkeoloji ve coğrafya notları:

1. Yazımızın konusu Helenistik dönemde *Hippodamos* (ızgara) planlı yeni Priene¹ kentinde geçmektedir. İyonyalılardan önce aslen bir Karia yerleşimi olan eski Priene'nin tam yeri bilinmemektedir.²
2. Bu tapınak, Romalılarca yenilenmeden günümüze kalabilmiş (ayakta değil) nadir Helenistik dönem tapınaklarından biridir.³
3. Bir diğer öne çıkan özellik ise tapınağın Halikarnas Mozolesinin de mimarı olan Prieneli Pytheos'un eseri olmasıdır.
4. Taşlı madenli devirler ile arkaik ve antik dönemlerde her kent devletinin bir ya da birden fazla koruyucu tanrı ya da tanrıça kültünü sahiplendiği ve bunlar adına şehir içinde veya dışında tapınak ve sunak işlevli alanlar açtıkları ya da yapılar kurdukları kabul edilir. Atina tanrıçası Athena, bir Atina kolonisi olduğu söylenen Priene kentinin de doğal tanrıçası olmakla birlikte, Roma mitolojisinde Athena'nın karşılığı Minerva'dır. Bu nedenle "Athena Polias" ile "Minerva Polias" aynı tapınaktır.
5. Söz konusu yazıt, gerçekte Priene'de değil, 19. yüzyıldan beri Londra'daki British Museum'da bulunmaktadır.^{4 5}

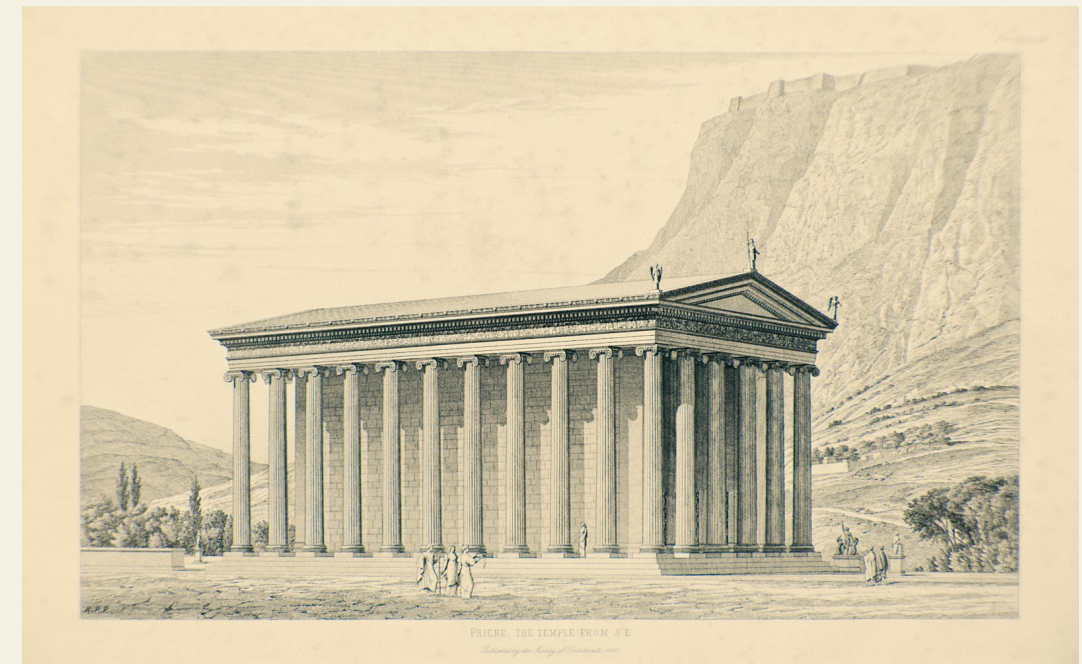
Priene'deki Athena Polias tapınağından bir yazıt

Strabon anlatısına bakılırsa, Priene'deki yeni Athena Polias tapınağının Büyük İskender tarafından adanması oldukça ilginç bir hikâyedir. Çevirileri muhtelif⁶ ama hikâye kısaca şöyle:

M.Ö. 334: Büyük bir orduyu babası II. Filip'ten devralan Makedonyalı İskender, ordusuna Asya'nın kapılarını açan *Granikos Nehri* (bugünkü Biga Çayı) kıyısında Ahamenîlerle⁷ girdiği savaşı kazandıktan sonra yakınlardaki Truva'yı ziyaret eder. Küçük Asya'daki Pers egemenliğine karşı açtığı savaşı kutlamak için Truva savaşı kahramanlarının mezarlarından icazet ister. Oradan batı kıyılarından güneye doğru ilerlemesine başlar ve karşısına çıkan Persler ile Pers yanlılarını püskürterek yoluna devam eder.

Efes'e ulaştığında bir Artemis Tapınağı yapılacağını duyar. Hikâye bu ya, daha önceki Artemis Tapınağı tam olarak onun doğduğu gün yanarak yıkılmıştır.⁸ Derhal şehrin ileri gelenlerine haber gönderir. Yapılacak yeni tapınağın duvarına kendi isminin kazınması karşılığında inşaat masrafının tamamını ödemeyi vadetmektedir. Teklifi "*Başka tanrılar şerefine tapınak yaptırmak bir tanrıya yakışmaz*" sözüyle ustaca reddedilir. Gururu okşanan İskender "eyvallah" der ve işine bakar. Efesliler daha sonraki benzer bir durumda Augustus onurlandırmasını reddetmeyeceklerdir.

Seferine devam eden İskender, Priene'deki Athena Polias tapınağının inşasına tesadüf eder. Adını bir tapınağın duvarına yazdırmak arzusundan vazgeçmemiş olmalıdır.⁹ Teklifi bu sefer kabul görecektir. Epigrafik kaynaklara göre İskender Priene'ye özgürlüğünü MÖ 334'de vermiş. "*Şehri ve tapınağı hediyelere boğmuş*".¹⁰

Richard Chandler. *Antiquities of Ionia* Pt. 4, (1797)¹¹

"1869–70 yıllarında *Society of Dilettanti* tarafından yapılan kazıyı takiben etrafındaki diğer mermer bloklarla birlikte Londra'ya götürülmüştür."

¹² 1769'da Chandler'ın kitabıyla başlayan yayınlardan, yazıt bloğunun *in situ* konumunun tapınağın *antae*'lerinden biri olduğunu öğreniyoruz.^{13 14}

Halen British Museum’da olmasına rağmen sergi salonlarından birinde kendine yer bulamamıştır.

Bu yazıt, Büyük İskender adının bir taş üzerinde tarihe kazındığı bilinen ilk örnek olmasıyla da ilgi uyandırıcıdır, çünkü böylesi örnekler ileride daha da artacak, hatta şehirler onunla birlikte anılacaktır.¹⁵

İskender adına yerleştirilmiş ithaf yazıtı Yunan mimari ve din tarihinde bir yeniliği temsil eder.¹⁶ Tapınaklar daha önce toplumlar veya bireyler tarafından yalnızca tanrılar için inşa edilmiştir¹⁷ ve istisnaları bulunsa da, duvarlarına genellikle bir yazıtla ölümlülerin isimleri, imgeleri, insani vasıfları (*kahramanlık* gibi) veya zaafı (*kibir* gibi) kazınmaz. Helenistik kültürde bunun için *heroon* (kahraman kültü) kavramı vardır. İnsanlar kahramanlaştırılabilir ancak tanrılaştırılmazlar. Tanrılaştırma kavramı ulvileştirme ile karıştırılmamalıdır. Tapınakların tanrılar için yapıldığı doğrudur. Hataya yol açan şey, mezarların tapınak olup olmadığını dış görünüşlerine göre yorumlamaktır. Anadolu’da durum tam tersidir ve bu yazıt bunu doğrulayan tek örnek değildir.

Yazıt

İlgi

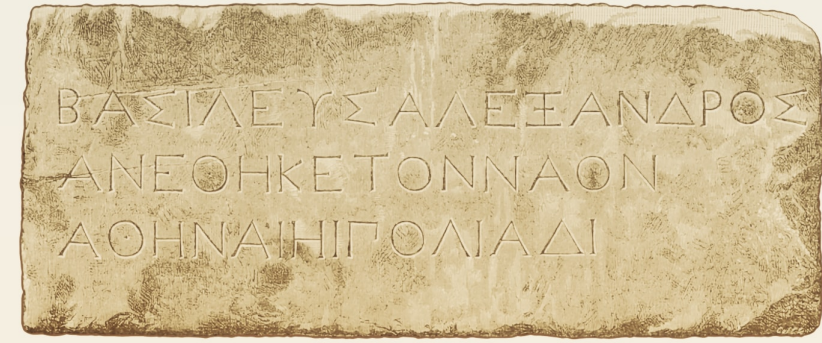
- I. Priene 156 ¹⁸
- CIG 2904
- SIG 3 277 ¹⁹
- Tod 184
- Rhodes–Osborne 86
- Hicks-Hill 156
- Botermann 1994
- Bringmann and von Steuben 1995: 268
- vd.

Taş

Genişlik: 120,5 cm

Yükseklik: 49,5 cm

Derinlik: 48,25 cm

Richard Chandler. *Antiquities of Ionia* Pt. 4, (1797)²⁰

Metin

YAZIT

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ
ΑΝΕΘΗΚΕ ΤΟΝ ΝΑΟΝ
ΑΘΗΝΑΙΗ ΠΟΛΙΑΔΙ

TRANSKRİPSİYON

βασιλεὺς Ἀλέξανδρος
ἀνέθηκε τὸν ναὸν
Ἀθηναίῃ Πολιάδι.

ÇEVİRİ

“Kral İskender (bu) tapınağı Athena Polias’a adadı.”

↳ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος → KING ALEXANDER
ἀνέθηκε τὸν ναὸν DEDICATED THE TEMPLE
Ἀθηναίῃ Πολιάδι TO ATHENA POLIAS

Esintype fontlarıyla kompozisyon

Yazı

- Yaklaşık MÖ 334-330
- Harfler 5,2–5,7 cm yüksekliğinde
- Satırlar kelime kesilmeden bitiyor
- Her iki yüzde Antik Yunan yazı işli
- Athena'nın ismi solda; "Doğu İyon", *Koine* yazı^{21 22}
- Gaertringen'in paleografik değerlendirmeleri²³ (parantezler bizim eklememizdir):
 - "Anıtsal yazı, bazılarının uçları kalınlaştırılmış, özellikle E (*Epsilon*) ortasında
 - Karakterlerden bazıları, el yazımızda olduğu gibi hafifçe sağa eğik
 - Köprüleri biraz sağa eğimli A (*Alpha*) ile H (*Eta*)
 - B (*Beta*) eşit dilimli
 - N (*Nu*)'nun dört noktası, Θ (*Theta*) ve O (*Omicron*) gibi çizgiye (büyük harf ve taban çizgilerine) hizalı
 - Σ (*Sigma*)'nın orta noktası, E (*Epsilon*)'a denk düşüyor ve harfin sol ve sağ kenarlarından eşit uzaklıkta: bu nedenle iç çizgiler dış çizgilerden daha eğik

- Π (*Pi*) henüz çıkıntılı uçları yok; düz köşeli
- Ξ (*Xi*) çok kısa orta çizgi ve direkli
- Υ (*Upsilon*) hâlâ belirgin biçimde kavisli çatal çizgileriyle (Palmiye biçimli)
- Bazı harfler, özellikle Α (*Alpha*), Λ (*Lambda*), Δ (*Delta*), Ε (*Epsilon*), Σ (*Sigma*) kare bir çerçeveye alınmış gibi
- Η (*Eta*), Ν (*Nu*) gibi diğerleri daha dar yapıda"

Morison'un değerlendirmeleri: Anıtsal karakterde yontulmuş büyük harfler; ince çizgili monoline; B ve E dikmelerindeki gibi istisnalar dışında, tepeler ve alt uçlar ilkel, gelişigüzel ve mantıksızca tasarlanmış seriflerle sonlandırılmıştır.²⁴

Stanley Morison, hayata veda etmesinden birkaç yıl sonra yayımlanan 1957 yılındaki The Lyell Lectures konuşmalarından birinde bu yazıttan şöyle söz etmiştir:

"Bu yazıtın fark yaratan özelliği, dikey ve yatay çizgilerin uçlarına doğru giderek kalınlaşmasıdır. Bu kalınlaşma genellikle boyut olarak çok hafiftir, ancak açıkça her zaman kasıtlıdır." (...) "Birçok açıdan yazı geometrik olarak düzenlenmiş bir yazıttan ziyade el yazısı görünümüne sahiptir."²⁵

"Serif'in Büyük İskender yazıtı için icat edildiğini söyleyemeyiz ama tarihlenebilen ilk ortaya çıkışıdır diyebiliriz."

Kuşkusuz bu çok iddialı bir yorum ama doğruluk payı ne kadar düşük veya yüksek olursa olsun, tipografi tarihine bıraktığı izin mermer bloğun kendisinden çok daha büyük olduğunu düşünmek hayli mümkündür.

¹ [Priene](#), Wikipedi

² Roller, Duane W. (2018). *A Historical and Topographical Guide to the Geography of Strabo*. (Southern Anatolia and Cyprus, pp.786-846, p.790). Cambridge University Press.

³ [Temple of Athena Polias \(Priene\)](#), Wikipedia

⁴ British Museum, object [1870.0320.88](#) (temple; block; wall)

⁵ Smith, A.H. (1900). *A Catalogue of Sculpture; In the Department of Greek and Roman*

-
- Antiquities; British Museum*. Printed by Order of the Trustees of the Museum, Longmans and Co., Asher and Co., et al, London
- ⁶ Hamilton, H. C., Falconer, W. (1857). *The Geography of Strabo (In Three Volumes, Vol. III)*. p.12 ([Book XIV, Chapter I](#)). Henry G. Bohn, London.
- ⁷ İlk Pers imparatorluğu.
- ⁸ Hicks, E.L. - Hill, G.F. (1901). *A Manual of Greek Historical Inscriptions*. pp. 293–294. Clarendon Press, Oxford.
- ⁹ Badian, Ernst (1967). *Ancient Society and Institutions: Studies Presented to Victor Ehrenberg on His 75th Birthday*. Alexander the Great and the Greeks of Asia (47–48), 37–69. Barnes & Noble, New York.
- ¹⁰ Heckel, Waldemar - Tritle, Lawrence A. (Eds.) (2009). Boris Dreyer, “Heroes, Cults, and Divinity” in *Alexander the Great; A New History*. p.226. Wiley-Blackwell.
- ¹¹ Chandler, Richard (1797). *Antiquities of Ionia*, Pt. 4, Priene, Teos. (Levha I. Başlık yanı. Athene Polias Tapınağı’nın Restore edilmiş Perspektif Görünümü). Society of Dilettanti, London.
- ¹² Cook, B.F. (1987). *Greek inscriptions*. pp.21–22. The British Museum Press, London
- ¹³ Chandler, Richard (1769). *Antiquities of Ionia*, Pt. 1, Priene, Teos. p.15. Society of Dilettanti, London.
- ¹⁴ Hicks, E.L. (1883). An Inscription from Priene. *The Journal of Hellenic Studies*, 4, 237–242.
- ¹⁵ Naiden, Fred S. (2020). The Self-Definition of Alexander the Great. Mackil, Emily - Papazarkadas, Nikolaos (Eds.) pp.295–309. *Greek Epigraphy and Religion* (Papers in Memory of Sara B. Aleshire from the Second North American Congress of Greek and Latin Epigraphy)
- ¹⁶ Botermann, Helga (1994). Wer baute das neue Priene? Zur Interpretation der Inschriften von Priene Nr. 1 und 156. *Hermes* 122: 162–87.
- ¹⁷ Bremmer, Jan N. - Erskine, Andrew (Eds.) (2010). Fritz Graf, Gods in Greek Inscriptions: Some Methodological Questions, pp.55–80 in *The Gods of Ancient Greece, Identities and Transformations* (Edinburgh Leventis Studies 5). Edinburgh University Press.
- ¹⁸ Gaertringen, Friedrich Hiller von (1908). *Inschriften von Priene*. Berlin, G. Reimer
- ¹⁹ Dittenberger, Guilelmo (1960). *Sylloge Inscriptionum Graecarum*; a Guilelmo Dittenbergero condita et aucta, nunc quartum edita (Volumen Primum), p.488. Georg Olms, Hildesheim.
- ²⁰ A.G.E. (Gravür 11. Athene Polias Tapınağı’nın Büyük İskender Tarafından Adanması)
- ²¹ Rhodes, P.J. - Osborne, Robin (Eds.) (2003). *Greek Historical Inscriptions 404–323 BC*. pp.430–431. Oxford University Press.
- ²² Doğu İyon Anadolu’daki [İyonya](#).
- ²³ Gaertringen, Friedrich Hiller von (1908). *Inschriften von Priene*. Berlin, G. Reimer
- ²⁴ Morison, Stanley - Barker, Nicolas (Ed.) (1972). *Politics and script; Aspects of authority and freedom in the development of Graeco-Latin script from the sixth century B.C. to the twentieth century A.D.* p.7, plate 2. The Clarendon Press, Oxford.
- ²⁵ A.G.E.